

# Czym jest filozofia moralna?

Anna Malitowska

## What is Moral Philosophy?

**Abstract:** The first part of the present article is an introduction to ethics as a branch of philosophy, as moral philosophy, or philosophical thinking about morality. In the second part of the article the author deals with the relationship between three kinds of thinking that relate to morality: descriptive empirical inquiry (descriptive ethics), normative thinking, and meta-ethical reflection.

**Keywords:** ethics, morality, moral philosophy, descriptive ethics, normative ethics, metaethics

W powszednim użyciu językowym termin „etyka” często funkcjonuje zamiennie ze słowem „moralność”. Zwykliśmy określać pewne zachowania jako „moralne” lub „etyczne”, ludziom zaś przypisywać „moralność” lub z dezaprobatą stwierdzać, że są „nieetyczni”. W powyższych przypadkach określenia „moralny” i „etyczny” posiadają wyraźny wydźwięk ocenny, wartościujący. Sięgając po te słowa, zdradzamy nasze nastawienie, które nie jest neutralne względem zjawisk w świecie, okazujemy zaangażowanie, jakie wykracza poza zwykłe „stwierdzenie czegoś” lub beznamiętny „opis” postaci. Czasem jednak wyrażeniom tym brakuje tego emocjonalnego ładunku. Mówimy o „moralności katolików”, „etyce buddyjskiej” lub stwierdzamy, iż w jakiejś odległej kulturze pewne zjawiska traktowane były jako moralnie istotne, podczas gdy dla ludzi współczesnych pozostają

---

\* Instytut Filozofii • Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu  
e-mail: [anna.m.malitowska@gmail.com](mailto:anna.m.malitowska@gmail.com)

całkowicie poza obszarem wartościowania moralnego. Mniej zainteresowani jesteśmy wówczas oceną takich stanów rzeczy, a bardziej opisem, wyjaśnieniem i zrozumieniem pewnych faktów, które z jakichś względów możemy nazwać moralnymi albo etycznymi, należącymi do moralności jakiejś grupy społecznej lub do etyki reprezentowanej przez tę czy inną osobę.

Gdyby teraz pokusić się o uporządkowanie tego, co powiedzieliśmy powyżej, można byłoby zadać pytanie, jakim zjawiskom przypisujemy status „faktów moralnych”. Bez wątpienia należą do nich zachowania, działania, postawy ludzkie, a także motywy, intencje, ideały i cechy charakteru człowieka, dalej – także nasze oceny i postulaty, zasady i normy, a zatem sądy, w których formułowane jest to, co uznajemy za właściwe i godne polecenia z moralnego punktu widzenia.

---

Dla porządku, całość faktów moralnych nazwijmy **moralnością**, a całość teoretycznych refleksji nad tymi faktami – **etyką**. Etyka będzie zatem namysłem nad fenomenem (zjawiskiem) moralności w świecie, choć, jak widzieliśmy, namysł ten może przybrać dwojaki charakter: zarazem zaangażowany i neutralny, wartościujący i opisowy.

---

Możemy więc jako etycy zarówno badać różne formy istnienia i funkcjonowania moralności w świecie, jak też zastanawiać się nad tym, którą z tych form można by uznać za właściwą i dlatego tę właśnie, a nie inną, warto zalecać i propagować.

Nastawienie naukowo-badawcze możemy przypisać *etyce opisowej*, która obejmuje np. psychologię, socjologię, historię moralności. Etykiem opisowym będzie więc psycholog moralności badający ludzkie motywacje i postawy moralne, socjolog, próbujący przykładowo dociec, jakie czynniki wpływają na moralność i jak zmienia się ona w zależności od różnych grup i warstw społecznych. Będzie nim badający dzieje moralności historyk, a także antropolog, któremu moralność jawi się jako ewolucyjnie powstałe przedsięwzięcie, służące utrzymaniu i ochronie jednostek ludzkich w ich kruchym, przemijającym istnieniu. Najogólniej rzecz ujmując,

**Etyka opisowa** bada powstanie i rozwój moralności, analizuje jej treści (normy i zasady, szerzej – sposoby życia, które się na nią składają) oraz wyjaśnia funkcje, jakie pełni moralność jako społeczny system regulacji zachowań.

„Etyk może przyjmować wobec swego przedmiotu postawę twórczą, to znaczy ustalać i propagować określone normy i oceny. Powiemy wtedy, że zajmuje się on etyką normatywną lub że jest moralistą” – pisze o naszym drugim, tj. zaangażowanym nastawieniu względem moralności Magdalena Środa<sup>1</sup>. Możemy jednak zapytać, czym różni się etyka normatywna od moralistyki.

Odwołajmy się do przykładu. Przyjmuje się, iż refleksja etyczna narodziła się w starożytnej Grecji oraz że uosabia ją filozoficzna postać Sokratesa – bohatera większości dialogów Platona<sup>2</sup>. W jednym z dialogów, a mianowicie w *Kritonie*, Platon relacjonuje rozmowę Sokratesa z tytułowym Kritonem<sup>3</sup>. Sprawa dotyczy skazania Sokratesa przez sąd ateński na śmierć za nauczanie herezji i psucie młodzieży. Oczekujący na egzekucję Sokrates dowiaduje się wszakże o możliwości ucieczki z więzienia, którą mogliby zorganizować jego przyjaciele. Kriton namawia więźnia do skorzystania z tej oferty, ale spotyka się z odmową. W sytuacji, gdy trzeba podjąć decyzję: uciec z więzienia czy podporządkować się prawu, Sokrates stwierdza, iż *nie powinien* posłuchać przyjaciół, że *należy* uczynić to, co *śluszne* – tu: przyjąć z godnością prawomocny wyrok sądu. Nie tylko jednak formułuje stosowny sąd, ale próbuje Kritonowi wytłumaczyć, dlaczego jest on wskazany. Innymi słowy, uzasadnia swoją decyzję, odwołując się do rozumnych argumentów. Określenie „rozumne” jest tutaj znaczące – Sokrates uważa bowiem, iż po odpo-

<sup>1</sup> Magdalena Środa, *Wstęp*, w: *O wartościach, normach i problemach moralnych. Wybór tekstów z etyki polskiej dla nauczycieli i uczniów szkół średnich*, teźże (wyb. i oprac.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 7.

<sup>2</sup> Szerszą analizę poglądów Sokratesa, ze szczególnym uwzględnieniem dialogicznego wymiaru jego filozofowania, można odnaleźć w książce: Piotr W. Juchacz, *Sokrates. Filozofia w działaniu*, Wydawnictwo Naukowe IF UAM, Poznań 2004.

<sup>3</sup> Platon, *Kriton*, przeł. W. Witwicki, w: tegoż, *Eutyfron. Obrona Sokratesa. Kriton. Fedon*, PWN, Warszawa 1984.

wiedź w kwestiach moralnych trzeba zwrócić się do własnego rozumu, mocą własnego wysiłku intelektualnego należy sprawdzić, czy głosy i podszepty otaczających nas ludzi nie są być może błędne. Błędne – nierozumne właśnie – są zaś wtedy, gdy przeczą temu, co do czego już się porozumieliśmy i co wspólnie zaakceptowaliśmy. Sokrates argumentuje więc, iż, po pierwsze, *nie należy szkodzić*, a jego ucieczka szkodziłaby państwu, stanowiąc naruszenie jego prawa. Po drugie, *nie wolno łamać umów i przyrzeczeń*, a przecież zobowiązaliśmy się do przestrzegania prawa. Po trzecie wreszcie, *winno się okazywać posłuszeństwo ojcom i nauczycielom*, a państwo można uznać za ojca i nauczyciela każdego z jego obywateli<sup>4</sup>.

Dla naszego wywodu istotne jest nie tyle rozstrzygnięcie, czy Sokrates podjął słuszną decyzję w swojej sprawie. Chcemy raczej wskazać na okoliczność, iż czuł się w obowiązku podać racje na rzecz swojego postanowienia – tu racjami okazały się zasady bardziej fundamentalne, zakazujące szkodenia, łamania umów, nieposłuszeństwa. Sokrates nie tylko wypowiedział pewien sąd, tj. „Nie powinienem uciekać z więzienia” albo „Należy podporządkować się prawu”, ale odniósł się doń argumentacyjnie. Różnica między etyką normatywną a moralistą staje się teraz bardzo widoczna – jeden i drugi wydaje pewne sądy wartościujące, tj. propaguje określone nakazy i zakazy moralne. Ale odpowiedź na pytania: „co należy czynić?”, „co jest naszym obowiązkiem?”, „co jest słuszne?” – etyk normatywny opatruje stosownym, racjonalnym uzasadnieniem.

Ideą uzasadnienia zajęto się na poważnie w ramach filozofii moralnej, ale nie jest wymysłem etyków. Na co dzień zadajemy pytania o słusność takich czy innych działań, o ważność i zasadność postulowania i przestrzegania określonych zakazów i nakazów, wreszcie borykamy się z problemem wydania jednoznacznej opinii na temat moralności innych ludzi. Toczymy spory i prowadzimy dyskusje, w których domaga się od nas, albo to my domagamy się od na-

---

<sup>4</sup> P.W. Juchacz, *Sokratesa koncepcja umowy społecznej a nowożytne koncepcje kontraktualistyczne*, w: Roman Kozłowski, Karolina M. Cern (red.), *Prawo – Władza – Suwerenność*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004, s. 83–90.

szych rozmówców, podania racji na rzecz wydawanych osądów moralnych. Niezadowoleni z jakiegoś werdyktu naszego dyskutanta, negatywnej oceny naszego postępowania, z jaką się z jego strony spotkaliśmy, żądamy uzasadnienia i otrzymujemy odpowiedź w rodzaju: „To, co uczyniłeś, niezgodne jest z wolą boga” albo „Twoim obowiązkiem jest uczynić coś całkiem przeciwnego, niezależnie od konsekwencji, jakie poniesiesz lub poniosą inni”, albo „Twoje działanie przyniesie

---

**Zadaniem etyki na poziomie normatywnym** jest poszukiwanie i formułowanie norm dla etycznie słusznego zachowania.

---

więcej cierpienia i nieszczęścia niż inne możliwe w tej sytuacji”. W każdym z powyższych zdań kryje się jakaś zasada moralna (np. „Należy być posłusznym woli boga”), która służy jako podstawa uzasadnienia osądu wydanego przez naszego interlokutora, tj. partnera w dyskusji. Nie musimy się na nią godzić. Ale nasz ewentualny sprzeciw także powinniśmy uargumentować.

Jeśli zdarzy nam się taki spór o najwyższe zasady słusznego działania, które zarazem mogłyby służyć jako uzasadnienie dla poszczególnych zakazów i nakazów moralnych, będzie to oznaczać, iż zajęliśmy się etyką normatywną. Nasza dyskusja może jednak dotyczyć nie tyle samego działania (czy jest ono moralnie właściwe, czy nie), lecz używanych przez nas pojęć (np. co znaczy „zgodny z wolą boga?”) albo poprawności wysuwanych przez nas argumentów („Czy fundamentem dobrze uzasadnionej etyki normatywnej może być nakaz, iż zawsze należy być posłusznym woli boga?” albo „Czy coś jest słuszne dlatego, iż nakazał to bóg, czy też bóg to nakazał, bo jest to słuszne?”<sup>5</sup>). Nasza refleksja może zmierzać do odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób można uzasadniać sądy moralne, a nawet – czy w ogóle można je uzasadniać. Przedmiotem takiego namysłu nie są już bezpośrednio *działania*, lecz *sądy* o działaniach, normatywne sądy o moralnej treści.

Spór o problem natury moralnej, np. czy podjęcie danego działania jest decyzją moralnie słuszną, doprowadza nas

---

<sup>5</sup> Kwestię tę rozważał już Platon w dialogu pt. *Eutyfron*, w: tegoż, *Eutyfron...*, dz. cyt.

---

Filozofia moralna to zatem również analiza języka, w którym mówi się o problemach moralnych, sądów, które dotyczą kwestii moralnych, a także argumentów czy – szerzej – sposobów uzasadnień. Ten rodzaj namysłu nazywany jest **metaetyką**, jako że stanowi *meta-refleksję* nad ustaleniami przyjmowanymi na płaszczyźnie normatywnej.

---

do zajęcia się etyką. Chodzi nam o czyjeś słuszne postępowanie, a w związku z tym o najwyższe pryncypia (zasady) każdego słusznego działania. Chcemy wiedzieć, co jest ostatecznie słuszne i niesłuszne, spieramy się o normę najwyższą (albo jedną z najwyższych norm) moralnie słusznego działania. Możemy jednak analizować sam spór, możemy zastanawiać się, w jaki sposób, w jakiej formie i za pomocą jakich metod podchodzimy do problemu i rozwiązujemy go. Przedmiotem naszego zainteresowania staje się wtedy język moralności (język, w którym mówi się o moralnie słusnym zachowaniu).

Szeroko pojęta filozofia moralna nie tylko pyta więc o to, co jest ostatecznie moralnie właściwe (etyka normatywna), ale również zadaje pytanie: w jaki sposób sądy o tym, co moralnie właściwe, można uzasadniać (metaetyka).

Podsumujmy: etyka to dziedzina filozofii – filozofia moralna, której przedmiotem jest moralność – ogół zjawisk, które mogą podlegać kwalifikacji etycznej. Nad słusnością tej kwalifikacji będzie reflektować etyka normatywna, jako że to ona stawia pytania w rodzaju: „jakie działanie jest moralnie właściwe?”, „jakie motywy są moralnie dobre?”, „których norm moralnych winniśmy przestrzegać?”.

Odpowiedzi udzielane na poziomie normatywnym formułowane są w postaci sądów – ocen i norm – w odniesieniu do których metaetyka zapyta o znaczenie/definicję pojęć, które je tworzą, albo rozważy funkcję uzasadniającą, jaką pełnią niektóre z nich, tj. zasady czy pryncypia moralne.

Wreszcie etyka opisowa zarówno postulaty normatywno-moralne, jak i konstatacje metaetyczne potraktuje jako

pewne fakty społeczne, które poddają się naukowej eksplikacji, tj. dokona ich wyjaśnienia z punktu widzenia różnych dziedzin nauki – psychologii, socjologii, historii.

W ten sposób zauważamy, iż filozofia moralna albo etyka obejmuje przynajmniej trzy różne typy myślenia o moralności, a mianowicie: normatywno-uzasadniający (etyka normatywna), analityczno-krytyczny (metaetyka) oraz naukowo-wyjaśniający (etyka opisowa)<sup>6</sup>.

### Bibliografia

- Frankena W.K., *Ethics*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1973.
- MacIntyre A., *Krótką historia etyki. Historia filozofii moralności od czasów Homera do XX wieku*, przeł. A. Chmielwski, PWN, Warszawa 1995.
- O wartościach, normach i problemach moralnych. Wybór tekstów z etyki polskiej dla nauczycieli i uczniów szkół średnich*, M. Środa (wyb. i oprac.), PWN, Warszawa 1994.
- Platon, *Eutyfron. Obrona Sokratesa. Kriton. Fedon*, przeł. W. Witwicki, PWN, Warszawa 1984.
- Woleński J., Hartman J., *Wiedza o etyce*, PWN, Warszawa–Bielsko-Biała 2008.

---

<sup>6</sup> Por. William K. Frankena, *Ethics*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1973, s. 2–5.